

TÖRTÉNETI KÖNYVEK A NAGYKÖZÖNSÉG SZÁMÁRA.

Lehet tíz éve, hogy egy irodalmi polémiában azt találtam állítani egy három vaskos kötetnyi történeti munkáról, hogy nincs Magyarországon három ember, aki elejétől végig elolvasta volna. Az ellenfelek újságírók voltak, akik nem mindig szeretik a kellemetlen igazságokat, ellenem fordultak tehát és a művelt magyar nagyközönség méltatlan elrágalmazásával vádoltak meg. De ma is azt hiszem, nem volt igazuk. Mintha bizony a művelt közönségnek kötelessége volna munkákat olvasni, melyek egyszerűen olvashatatlanok! Melyeknek szerzője évtizedes írói pályafutásra tekint vissza anélkül, hogy valaha is törődött volna az írás tudományával vagy művészetével. Aki szorgalmasan cédulákra írta adatait könyvekből és kiadatlan levéltári iratokból, azután céduláit időrendbe szedvén maga elé tette és tartalmukat nagy ívpapírosra folyamatosan átírta. Az egyes cédulák közt összekötő-kapocs gyanánt henye, haszontalan mondatok vagy hazafias szólamok szolgáltak. Ez volt a szerkesztés szokásos módja, mellyel a magyar történeti könyvek — tisztelet a kivételeknek — egy emberöltő óta általában készültek. Hogy a történeti könyvhöz, mint minden írásmunkához, némi kompozíció is szükséges, amelyet bizonyos mértékig a téma határoz meg, s viszont a használható kompozíció maga is kell, hogy előre hasson a téma körülhatárolására, meg hogy a könyvnek nemesak az a célja, hogy meg legyen írva, hanem hogy olvassák is és így hatása is legyen: ilyen és hasonló kérdések nem zavarták e boldog történetíróknak álmait.

A következők természet szerint nem maradt el. Nem akarom zavarba hozni folyóiratunk kedves magyar vidéki olvasóit, még kevésbé olvasónőit, azt firtatva, hány történetkönyvet olvastak el, mióta az iskolát elhagyták. Hogy nagy többségük történeti munkát, sem a

magyar, sem egyéb történetről nem sokat forgatott és így műveltségében, érdeklődésében, sőt hazafias érzése tudatosságában is kárt vallott, ebben az eddig mondottak alapján nem annyira a közönség, mint inkább az írók, a magyar történetirodalom hibás. Az a generáció, mely a század végén vette át tiszteletreméltó öregek elernyedt kezeiből a történeti irodalom vezetését, nem akart, nem szeretett, nem tudott olvashatóan írni. Tagjai szorgalmas kutatók voltak, nagy Magyarország összes levéltárait bejárták és a megbecsülhetetlen anyagot, mit így összeszedtek, kivonatolták, lemásolták, nagy kötetekben kiadták — ez elévülhetetlen érdemük, — de nem dolgozták fel — ez sajnálatos hiányossága egyébként értékes működésüknek. Elméleti képzettségük és irodalmi műveltségük volt-e túlságosan sekélyes, vagy öntudatlanul is hatása alatt állottak-e a XIX. század második felében hozzánk is átesapó pozitívista-materialista áramlatnak, mely csak az adatokat, a tényeket becsülte: ezt most ne kutassuk; elég az, hogy ők befejezettnek látták történetírói feladatukat, ha új adatok szavait közölték egyszerű aktapublikációkban (melyekhez még magyarázó bevezetést sem szerettek adni), vagy legfeljebb a fenti metódus: cédulákról ívpapírosra átvitel szerint készített, meg nem emészthető könyvekben. És bár a közönség nem olvasta és nem vette könyveiket — Salamon Ferenc óta nagyritkaság az olyan történeti munka, melyet nem az Akadémia vagy a Történelmi Társaság, hanem valamely magánkiadó, eladásra is gondoló, adott ki — mégis meg voltak elégedve, mert mindenki tisztelettel nézett rájuk, mint hatalmas kötetek tudós szerzőire.

Hogy ez káros és méltatlan mind az írókra, mind közönségünkre, mely manapság, a történetileg kialakult dolgok naponkénti szétroppanása-

kor, ha nem akar vak lenni, kell, hogy szükségét érezze a történeti perspektívának, a történeti érzéknek: ez csak természetes. Büntetlenül nem távolodhatunk el attól az úttól, amelyen haladva az európai nagy népek nemzeti öntudatukat és egységüket fenntartják. Mert kétségtelen, hogy a francia nemzet egységes politikai felfogását nem utolsó sorban annak köszönheti, hogy nagy nemzeti történetírói voltak, kiknek műveiből nemzedékek szítták és szívják magukba ma is azt a közérzületet, mely ugyanazon kor tagjait egymással és az előbbi nemzedékekkel összekötve, egyedül képes a nemzeti törekvéseknek állandóságot, s ezzel hatékonyságot, sikert és monumentalitást kölcsönözni. Thiers, Michelet és Taine a mai franciáknak nemcsak klasszikusai, hanem egyúttal olvasott, elevenen ható történetírói is. Hasonlóképpen a németeknek is állandó erőforrása Mommsen és Treitschke történeti művei, de még a szélesebb körök számára nehezen hozzáférhető Rankének történetfilozófája is félreismerhetetlenül mind erősebben hat a modern német szellemi életre. Atyáink Arany János, Jókai és Jósika mellett Horváth Mihályt és Szalay Lászlót is forgatták; a mai nemzedéknek megvannak költői és regényírói, sőt immár filozófusai és műtörténészei is, kiket szívesen forgat, csak történetírói nincsenek többé, holott maga oly szívesen emlegeti a történeti országot, történeti osztályokat és a multban gyökerező tekintély elvét.

A bajt egész horderejében felismerték történetírásunk vezető körei. Legutóbb a Magyar Történelmi Társulat elnöki székéből hallottuk annak megállapítását, hogy történetíróink az adatközlésben túlságba mentek, harmadrangú részletkérdésekkel, érdektelen dolgokkal pepecseltek, művészi szerkezet és előadás követelményeivel nem törődtek, s ezért, leginkább a történészek hibájából fordult el a nagyközönség a történelemtől. Az illetékes körök gyógyszerek után is néznek már. A javulás azonban csak lépésről-lépésre lehet végbé. A nagyközönség csak lassacskán térhet vissza a komolyabb történeti tárgyhoz és stílushoz, annál lassabban, mivel a mi irodalmunkban a tisztán képzeleten alapuló regény — legyen az modern társadal-

mi vagy történeti — meg az aktákon és egyéb kútfőkön felépülő történeti mű közt nincs olyan átmenet, minő pl. a svédeknél Heidenstam ciklusa XII. Károlyról vagy Strindbergnek svéd kalandjai és történeti miniatűrjei. Vidéki közönségünknek nehéz átmenet nélkül venni kezébe a kisregény és tárcanovella után történeti munkát, de nem kevésbé nehéz az aktakiadáshoz szokott történészek olvasható munkával a nagyközönséghez, szélesebb rétegekhez fordulni. És mégis meg kell próbálnia, mert amíg olvasható könyvek nincsenek, addig olvasóközönség sem lesz, bármennyire nógatjuk is a regényfogyasztókat komolyabb olvasmányra.

A lépésenkint való javulásnak két legközelebbi útja van. Az egyik: valamely összefüggő, kerekded korszakról a kutatás mai eredményeit a nagyközönség számára közérthetően összefoglalni, amikor is természet szerint a kompozíció és az előadás lesznek a hálók és horgok, melyekkel a szerző olvasókat fog magának. A másik út: a tárgy szolgáltatja a vonzerőt: a szerző letérve a politikai és alkotmánytörténet kitaposott útjáról, a modern érdeklődésnek megfelelő gazdasági vagy művelődéstörténeti témát dolgoz ki, persze itt is lehetőleg szélesebb köröknek érthető formában. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy mindkét irányban ajánlhatunk többé-kevésbé megfelelő munkát.

Miskolczy István a Szent István-könyvek egyikében az Anjou-királyok Magyarországnak képérajzolta meg. Az egyes adatokat és részletkérdéseket az elmúlt korszak történetírása nagyjában tisztázta már, persze részint oklevéltárak latinnyelvű kötetekben, részint a nagyközönség elé semmiképpen nem kívánkozó tudományos értekezésekben. Miskolczy ezt a nagy-nagy irodalmat pontosan áttanulmányozta, s miután az abban mutatkozó hiányokat saját maga is megpróbálta több igen tudományos értekezésben kitölteni, most megírta ezt az összefoglaló munkáját, melyet mint még ugyancsak ritka fehér hollót, azon reményben üdvözlünk, hogy nemsokára követői fognak akadni hazai történetünk egyéb korszakait feldolgozásában. Munkáját: az anyag óvatos, céltudatos körülhatárolását, a jellegzetes adatok kiválasztását, a

politikai történet mellett a szellemi és anyagi műveltség rajzát, mindenkép dicséret illeti. Kompozíciója és stílusa, minthogy neki még a kezdet nehézségeivel kell küzdenie, kissé élettelen. Hiányiért nem ő felelős, legföllebb a hiányzó elődöket tehetnők felelőssé, akik évtizedeken át nem gondoltak ily összefoglalásra s elmulasztották kompozíció és előadás dolgában példával előjárni. A munkán néhol, főként a bonyolult genealógiák és a nem kevésbé bonyolult diplomáciai tárgyalások leírásánál megérzik, hogy szerzőjének nyers adattömegből kellett az összefüggéseket kihámozni, miközben nem mindig tudta magát az anyag nyügetől felszabadítani. Ezek a tárgyilag bonyolult részekben előadása sem eléggé világos és szabatos. Általában — ez inkább a további feldolgozóknak szól — nagyobb bátorsággal kell a felhalmozott oklevelekkel és értekezésekkel elbánni. Mert sok olyan témáról írtak értekezést és adtak ki kútfőket, ami a nemzeti közönséget mai fejlettségében nem érdekelheti, nem is kell, hogy érdekelje. Az ilyen anyagot az összefoglaló mű szerzője minél teljesebben vesse a papirkosárba — azaz hagyja érintetlenül könyvespolcán. De viszont szorgosan keresse ki azon momentumokat, melyek a régmúlt történetét közelebb hozzák a mai olvasóhoz. Ilyeneket szolgáltató pl. Pór Antal akkor, mikor a XIV. századnak egyes, nem is elsőrangú szereplőiről, viselt dolgaikról élethű, realiztikus képeket festett. — Hogy a gazdasági viszonyoknak Hóman Bálinttól legújabbban nyújtott elemzését nem használta fel a szerző, ennek valószínűleg a nehézkes nyomdai viszonyok az okai.

A másik munka a bécsi udvar gazdasági politikájáról szól Magyarország Mária Terézia korában; megjelent a Budavári Tudományos Társaság kiadásában. Szerzője, Eckhart Ferenc, szinte minden sorát levéltárakból ásta ki, elsősorban a bécsi udvari kamara iratai közül, amelyeket Mária Teréziának osztrák tanácsosai és miniszterei írtak össze abból a célból, hogy Magyarországot Ausztria gyarmati függésébe kényszerítsék. Eckhart műve részletesen bemutatja ezt a processzust, a mezőgazdaság, állattenyésztés, vámpolitika, ipar- és kereskedelmi politika terén. Az or-

szág gazdasági életéről olyan teljes képet fest, aminővel eddig egyetlenegy korszakot illetőleg sem bírtunk. Nála az adatoknak teljes újdonsága és a gazdasági kérdéseknek modern megvilágítása az, ami szélesebb köröket érdekelhet. Kereskedő és gazdaember üres óráiban egykép élvezettel és tanulsággal olvashatja; az egyik bel- és külkereskedelmi forgalmunk akkori nehézségeit ismeri meg, melyek nagyon is hasonlítanak — primitívnek látszó voltunkban is — a maiakhoz, megtanulja, miként ment tönkre a magyarban a bécsi politika nyomása alatt a kereskedelmi szellem, miként szorította le az udvar a magyar kereskedőt a szatócs színvonalára, honnan többé, a mai napig alig van felemelkedés. A mezőgazda pedig, ki ma ugyancsak tisztában van a ki- és behozatali tilalmak gazdasági hatásával, haszonnal forgathatja a könyv azon részeit, melyek a vámpolitikát, az akkori nemzetközi gabonapiac helyzetét, a magyar árúnak tengerentúli szállítására célzó kísérleteket — a rosszul vermelt, nedves búsági búzának hatókrós székérrel való szállítását, a bécsi piacnak olcsó magyar liszttel és búzával ellátását írják le világos és közérthető módon. Gazdasági és politikai íróinknak illenék, hogy a kötetnek áruforgalmi és államháztartási statisztikáit áttanulmányozzák. És a keresztény politikusoknak sem ártana, ha az utolsó fejezetek megállapításait megszívnék: miért nem fejlődött ki nálunk a többi országgal egyidejűleg kapitalista magyar osztály, miért maradt meg nemességünk a feudális ideológiában, megvetve a kereskedelmi és ipari pályákat és miért nem nőtt ki a jobbjágságból sem az öntudatos, független középosztály. A gazdasági érzéknek evg évszázadon át történt szisztematikus kőlése, melyet itt Eckhart megrajzolt, sokat megértet velünk a 67 utáni társadalom hézagából és fogyatékosságai-ból.

Kívánjuk, hogy mindkét munka minél szélesebb körökben terjedjen el. Mert mihelyt az írók megtették kötelességüket és van olvasható könyv, a közönségnek nem szabad kötelességtudás dolgában hátramaradnia.

Székfű Gyula.